SİNEMA VE TELEVİZYON · DERS NOTLARI

POPÜLER SİNEMA VE TÜRLER

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Nar · İstanbul Arel Üniversitesi

1

Birinci Ders · 45 Dakika

POPÜLER KÜLTÜR NEDİR?

Halkın sevdiği kültür mü, halka satılan kültür mü?

KELİMENİN KÖKENİ

“Popüler” en baştan “halk” demektir

populus

Latince

Halk, kamu, cumhur

populaire

Fransızca

Halka ait, halka uygun, halkça sevilen

popüler

Yeni Türkçe Lügat, 1924

“Halkça sevilen”

Dikkat: kelime, bir şeyin **kimden çıktığını** (halktan) ve **kim tarafından sevildiğini** (halk tarafından) aynı anda anlatıyor. Tartışmanın tamamı bu iki anlam arasındaki gerilimden doğar.

TEMEL TANIM

Popüler kültür, 19. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kitle toplumunun kültürüdür.

Fabrikalar insanları kentlerde topladı.

Düzenli mesai ve ücret, “boş zaman” kavramını yarattı.

Bu boş zamanı dolduracak ucuz ve seri üretilmiş eğlence gerekti.

İKİ KARŞIT BAKIŞ

Özgürleştirici mi, oyalayıcı mı?

Olumlayanlar

- Otantik öğeler taşır: halkın kendi geleneklerinden beslenir.
- Yaratıcıdır; insanlar onu kendi hayatlarına göre yeniden yorumlar.
- Yeni yorum: John Fiske ve Stuart Hall'a göre seyirci edilgen değildir; mesajı kabul edebilir, pazarlık edebilir ya da tersine okuyabilir.

Olumsuzlayanlar

- "Yüksek kültürün" karşıtıdır: kolay tüketilen, bayağı zevklerin kültürüdür.
- İzleyiciyi edilgenleştirir, düşünmek yerine eğlendirir.
- Bir manipülasyon, yani propaganda aracıdır.

“

Popüler kültür, alt sınıfların üst sınıf yaşam biçimine özenmesini dile getiren, oyalayıcı fantezilerin ifadesidir.

Ünsal Oksay, sosyolog

Fantazya: Hayal gücünün sınırsız bir özgürlükle ortaya koyduğu düşünce ya da bu düşüncelerle donatılmış sanat yapıtı.

FRANKFURT OKULU

Kültür endüstrisi: sanat, fabrika gibi üretilince

Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* (1944) kitabında "kültür endüstrisi" kavramını ortaya attı. Onlara göre film, radyo ve popüler müzik, otomobil gibi seri üretilen **metalardır**.

Kültür endüstrisi, insanın üretime katılmasını güvenceye alır; gerçek hayattaki konumunu ise fantezilere kaçarak unutmasını sağlar.

Standartlaşma: Her ürün bir kalıptan çıkar.

Sahte bireysellik: Küçük farklar "yenilik" diye satılır.

Edilgen tüketici: İzleyici düşünmez, rahatlar.

Sanat → meta: Asıl işlev eğlendirmek olur.

KAVRAM AYRIMI

Popüler kültür ile kitle kültürü aynı şey değil

	Popüler kültür	Kitle kültürü
Nereden gelir?	Aşağıdan, halkın içinden	Yukarıdan, medya ve endüstriden
Nasıl yayılır?	Paylaşılarak, kuşaktan kuşağa	Kitle iletişim araçlarıyla, seri halde
İzleyici	Edilgen olsa da bir özgürleşme söylemi taşır	"Kitle insanı": birey silinir
Örnek	Meddah, Karagöz, türkü	Gişe filmi, TV dizisi, viral içerik

Leo Lowenthal'a göre popüler kültür, sanayileşme ve medya eliyle yaygınlaştırıldığında **kitle kültürüne** dönüşür. Kitle: insan yığını.

KARŞILAŞTIRMA

Yüksek sanat ve kitle kültürü

Yüksek sanat

Benzersizlik, özgünlük, düşünsel çaba

Sanat için sanat

Popüler / kitle kültürü

Eğlence · Endüstri · Manipülasyon (propaganda)

Toplum için sanat?

KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ VE İDEOLOJİ

Eğlencenin içindeki bayrak

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaştırdığı kültür, egemen kültürün kendini güçlendirdiği bir araca dönüşür.

Sonuç: birey silinir, yerine kitle insanı üretilir.

Superman ve Rocky: süper kahraman ve boks filmi, ama aynı zamanda Amerikan değerlerinin vitrini.

2

İkinci Ders · 45 Dakika

ENDÜSTRİ OLARAK SİNEMA

Fabrika, stüdyo, Hollywood ve seyircinin arınması

POPÜLER SİNEMANIN DOĞUŞU

Fabrikadaki bant, stüdyodaki set

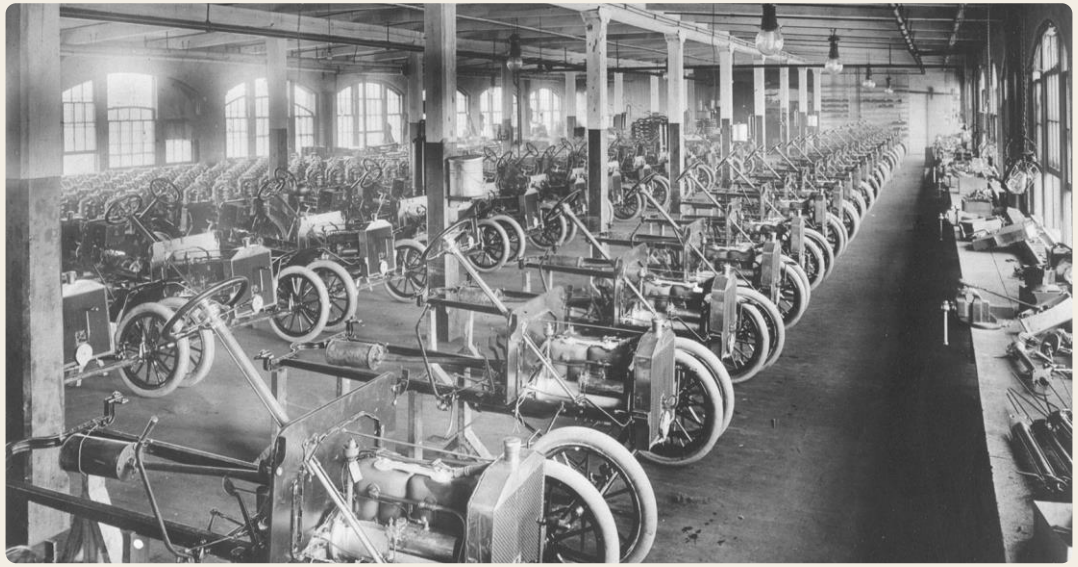

Ford otomobil fabrikası, Piquette Street, Detroit (1904)

Hollywood'un ilk stüdyoları: Nestor Film (1912), Essanay

Popüler filmler, kapitalizmin kurallarıyla işleyen kültür endüstrisinin **ilk gerçek ürünleridir**. Otomobil gibi film de bölünmüş emekle, seri halde üretildi.

STÜDYO SİSTEMİ

Her stüdyonun bir uzmanlık alanı vardı

Paramount

İnce, “Avrupai” güldürüler

Universal

Korku filmleri

Warner Bros.

Gangster filmleri, westernler

MGM

Müzikaller

Türleri doğuran şey, stüdyo sisteminin iki ihtiyacıydı: **standartlaşma** (ucuz ve hızlı üretim) ve **farklılaşma** (rakipten ayrılan bir ürün). Stüdyolar filmlerini türlere ayırıp broşür ve reklamlarla pazarladı.

ENDÜSTRİ NEDEN TÜRE İHTİYAÇ DUYAR?

Tür, gişe riskine karşı bir sigortadır

Risk azaltma

Hangi filmin tutacağının formülü yok; tutanın benzeri yapılır.

Pazarlama kolaylığı

Türü belli bir film, afişte ve fragmanda tek bakışta anlatılır.

Seyirci beklentisi

Gledhill: türler, seyircinin ne isteyeceğini önceden tahmin etmeyi sağlar.

Denetim ve sansür

Belli türler, sansürden çekinen yapımcılar için güvenli limandır.

BİR ÖNYARGININ TARİHİ

Tür filmleri neden uzun süre ciddiye alınmadı?

Tür filmleri tekrara dayanır ve kolay anlaşılır. Soyut kavramları irdelemez, hakikati sorgulamaz.

Sanatı “benzersiz eser” olarak gören gelenekte bu bir kusurdur. Bu yüzden sinema saygınlık kazandıktan sonra bile tür filmleri küçümsendi.

Dönüm noktası

1950’lerde *Cahiers du Cinéma* eleştirmenleri Hitchcock ve Hawks gibi tür yönetmenlerini “auteur” ilan etti. 1970’lerden itibaren tür eleştirisi akademide başlı başına bir alan oldu.

SİNEMANIN DÖRT YÜZÜ

Sinema aynı anda dört şeydir

Bütüncül sanat

Müzik, resim, dans ve edebiyatı içinde toplar.

Kitle iletişim aracı

Geniş kitlelere aynı anda seslenir.

Dev bir endüstri

Teknolojisi, emeği ve parasıyla bir ticaret alanıdır.

İdeoloji aracı

Propaganda için son derece etkili bir yöntemdir.

Sinema içinde doğduğu toplumun kültürel, sosyal ve siyasal kodlarını taşır. Bazen toplumu **yansıtır**, bazen ona **yön verir**.

HOLLYWOOD ETKİSİ

Hollywood türleri nasıl dünyaya sattı?

1

Tekel

Birinci Dünya Savaşı'yla Avrupa sineması çökerken Hollywood iç ve dış pazara hâkim oldu.

2

Melodram

Amerikan tiyatrosunun melodram (ağlatı) geleneğini popüler edebiyatla harmanladı. Herkesin anladığı bir duygu dili kurdu.

3

Kültür elçiliği

Tür filmleri Amerikan toplumunun temel inançlarını her dönemde yeniden paketleyip dünyaya taşıdı.

Dikkat: Tür kuramının neredeyse tamamı Hollywood filmlerine bakılarak yazıldı. Bu kavramlar Türk ya da Hint sinemasını ne kadar açıklar?

ARİSTOTELES'TEN HOLLYWOOD'A

Katarsis: seyircinin arınması

Katarsis "arınma, temizlenme" demektir. İlk Çağ Yunan felsefesinde ruhun tutkularından arınmasını anlatır; başta dinsel bir anlamı vardır.

Aristoteles *Poetika*'da terimi sanata taşır: Tragedya, **acıma ve korku** duygularını harekete geçirerek ruhu bu duygulardan arındırır.

> **Sanatın görevi yalnızca estetik haz değil, aynı zamanda ahlaki bir duruluk yaratmaktır.**
>
> Klasik anlatı sineması bir endüstri olarak doğdu, ama içerik olarak kökleri Aristoteles'e uzanır.

MİMESİS

Taklit, kopya değildir: sanatçı dünyayı yeniden üretir.

Aristoteles’e göre ressam da şair de “taklit eden bir tasvirci”dir.

Ama bu taklit sanatçıya yeniden yaratma imkânı verir.

Formül: önce **mimesis** (taklit), sonra **katarsis** (arınma).

SEYİRCİ VE KAHRAMAN

Bir filmin içinde katarsis nasıl işler?

01	02	03	04
Temsil	**Özdeşleşme**	**Acıma ve korku**	**Katarsis**
Perdede sembolik bir gerçeklik kurulur.	Seyirci kendini kahramanın yerine koyar.	Kahramanın başına gelen haksızlıkları onunla birlikte yaşar.	Film boyunca kendi hayatını unutur, sonunda arınmış çıkar.

Bu dönüşüm bedensel değil zihinseldir: Seyirci, filmin süresi kadar başka birinin hayatını yaşar.

“Gün boyu hepimiz aynı evrendeyiz, uyurken herkes kendi evrenine çekilir.”

Bir kelimeyle başlayan öykü, senarist ve yönetmenin süzgecinden geçerek kendi evrenini kurar. Seyirci bu evrenle kendi evreni arasındaki kesişim ne kadar büyükse, katarsis o kadar güçlü olur.

3

Üçüncü Ders · 45 Dakika

SİNEMA TÜRLERİ

Tür nedir, nasıl belirlenir, tür filmlerini ortak kılan nedir?

TÜR NEDİR?

İnsan dünyayı anlamak için sınıflandırır

Biyolojide

Ortak özellikler taşıyan, aynı ya da yakın gen havuzundaki canlılar.

Edebiyatta

Nazım (şiir, destan, ağıt) ve nesir (roman, öykü, tiyatro, deneme).

Sinemada

Konu bakımından benzeyen, ortak yöntemler kullanan, denenmiş olduğu için **zarar riski düşük** filmler.

"Tür" kelimesi, Fransızca **genre** (okunuşu: janr) karşılığıdır: aralarında ortak özellikler bulunan varlıkların topluluğu.

KURAMCILAR NE DİYOR?

Türü tanımlamanın beş yolu

Kuramcı	Odak	Tanım
Nijat Özön	Benzerlik	Yapıları birbirini andıran, ortak nitelik ve öğeler taşıyan filmlerin gruplanmasıdır.
Barry K. Grant	Tekrar ve çeşitleme	Benzer öyküleri, benzer durumlardaki benzer karakterlerle anlatan ticari filmlerdir.
Andrew Tudor	Kültür	“Hep birlikte tür olduğuna inandığımız şey”dir; üreten ve izleyen kültüre bağlıdır.
Dudley Andrew	Endüstri	Endüstrinin önce arz yaratıp sonra karşıladığı bir mekanizmadır.
Christine Gledhill	Beklenti	Seyirci beklentisini önceden tahmin edilebilir kılan uylaşımlar dağarcığıdır.

EK KURAM · RICK ALTMAN

Bir türü ne tanımlar: kelimeleri mi, cümlesi mi?

Semantik öğeler

Türün "kelimeleri": mekânlar, nesneler, kostümler, karakter tipleri.

Western: çöl, kovboy şapkası, at, tabanca

Sentaktik yapı

Türün "cümlesi": bu öğeleri birbirine bağlayan anlam ilişkileri.

Western: uygarlık ile vahşi doğa çatışması

Star Wars uzayda geçer ama sentaksı westerndir; bu yüzden ona "uzay westerni" denir.

TÜRLERİN SINIRLARI

Türler değişir, bölünür ve melezleşir

Bir tür değişir

Klasik vampir: karanlığın efendisi, yalnızca gece çıkar. Modern vampir (*Blade*, *Alacakaranlık*): gündüz gezebilen, yakışıklı, özdeşleşilebilir bir karakter.

Bir tür bölünür

Bilimkurgunun alt türleri: steampunk, dieselpunk, post-apokaliptik, distopya.

Türler karışır

Dramatik komedi, erotik dedektif filmi, psikolojik dram. Bir aşk hikâyesi içerdiği için neredeyse tüm Hollywood filmleri melezdir.

Tudor: Tür toplumsal bir inşadır, sürekli yeniden biçimlenir.

POSTMODERN DÖNEM

Tek filmde birçok tür: ticari bir formül

Dijitalleşme

Maliyet düştü, kalite arttı; seyircinin beklentisi yükseldi.

→

Parçalanan seyirci

Rekabet sertleşti, sinemaya giden seyirci azaldı ve çeşitlendi.

→

Çok türlü film

Her yaştan, her kesimden seyirciyi tek filmde buluşturmak.

Amaç: parçalanan seyirciyi yeniden homojenleştirmek ve daha çok bilet satmak.

FİLM TÜRLERİ NASIL BELİRLENİR?

Tek bir ölçüt yok, birçok ölçüt var

İlk deneme: Vachel Lindsay, 1915

Aksiyon filmleri: sahneye sığmayan eylemler, “hareketli heykeller”

Samimi filmler: karakterler ve atmosfer, “hareketli tablolar”

Muhteşem filmler: destan gibi; masalsı, kalabalık, vatansever, dinî

Bugün kullanılan ölçütler

- Kahraman: casus, gangster, vampir
- Mekân: western, yol filmi
- Duygu: korku, gerilim
- Biçim: müzikal
- Tarihsel dönem
- Hedef seyirci
- Yönetmen
- Kaynak: tiyatro, roman

İDEOLOJİK OKUMA · JUDITH HESS WRIGHT

Her tür, bir toplumsal çatışmayı “çözer”

Tür	Yoğunlaştırdığı çatışma
Western	İyi ile kötü arasındaki çatışma, şiddetle ve yalın biçimde çözülür.
Korku	Akıl ile inanç ya da geleneksel metafizik yollar arasındaki çatışma.
Bilimkurgu	İstilacılar ile düzeni korumak isteyenler arasındaki çatışma.

Wright’a göre çözüm hep aynıdır: yönetici sınıfa itaat. Seyirci karşı çıkmak yerine fantezilere sığınır; statüko korunur.

SINIR VAKALARI

Bir film hangi türe aittir?

Vahşi Batı'da geçiyor ama...

Oklahoma! (1955) bir müzikaldir

Belirleyici olan mekân değil anlatı yapısıdır: hikâye şarkılarla kesilir ve şarkılar filmin dünyasının parçasıdır.

Savaşta geçiyor ama...

Aşk ağır basıyorsa melodramdır

Buna karşılık yanardağ patlarken yaşanan bir aşk, filmi felaket filmi olmaktan çıkarmaz.

Kuramsal tartışmalara rağmen bir filmin türü çoğu zaman **hangi öğenin ağır bastığına** bakılarak belirlenir.

ORTAK ÖZELLİK 1 · ANLATI

Tür filmi kapalı bir dünyadır

Denge

“Bir zamanlar…” Düzen kurulmuştur.

Bozulma

Kötü ortaya çıkar, çatışma başlar.

Yeni denge

Tüm düğümler çözülür, film biter.

- Açıkça tanınan kötüler ve kahramanlar; kökü Habil ile Kabil’e uzanan iyi-kötü karşıtlığı
- Doğrusal zaman, kesin bir başlangıç, gelişme ve sonuç
- Muğlaklığa yer yok: Seyirci filmin türünden de emin olmalıdır.

ORTAK ÖZELLİK 2 · İKONOGRAFİ VE KARAKTER

Nesneler konuşur, karakterler değişmez

Görsel uylaşımlar

Tür	İkonlar
Gangster	Siyah otomobil, otomatik tüfek
Western	Geniş kenarlı şapka, kement, çöl
Bilimkurgu	Yanıp sönen ışıklar, uzay gemisi
Korku	Orman, karanlıkta yükselen şato

Kişi değil, karakter

Yunanca “karakter” kâğıda basılan iz, yani değişmeyen damga demektir. Yıldız takan şerif, beyaz önlüklü deli bilim insanı, platin saçlı masum kız: tek bakışta tanınırlar.

Yüzeyde kaldıkları için öyküdeki rolleri kolayca tahmin edilir ve seyirci onlarla hızla empati kurar.

ORTAK ÖZELLİK 3 · TEMA

Kahraman bireyci görünür, ama düzene hizmet eder

Savaş filmlerinde birbirini tanımayan adamlar bir ekip olur; kişisel farklar törpülenir, korkak ya değişir ya yok olur.

Polis kahraman yasa dışı şiddete başvurabilir, ama amacı suçluyu yakalamak ve düzeni onarmaktır.

Sobchack: Tür filmlerinin karakterleri sorunların eylemle çözülebildiği, bizimkinden daha iyi bir dünyada yaşar.

TEMEL TEMATİK İLKE

Toplumsal düzenin onarılması ve statükonun meşrulaştırılması

Grubun yararı her zaman bireysel ve maddi çıkarın önüne geçer.

UYGULAMA · TÜRKİYE'DE TÜR SİNEMASI

Afişe bakın: Türü hemen tanıyor musunuz?

Korku: cin ve büyü temalı yerli korku dalgası

Komedi: yerli gişenin en güvenli türü

Bu afişleri birbirine benzeten ne? Renk, yüz, tipografi, poz. Her biri, Gledhill'in dediği gibi, seyircinin beklentisini önceden kurar.

ÖZET

Üç dersin üç cümlesi

1. Popüler kültür sanayi toplumunun ürünüdür; kitle iletişim araçlarıyla yayıldığında bir kültür endüstrisine dönüşür.

2. Sinema bu endüstrinin en güçlü ürünüdür; seyirciyi özdeşleşme ve katarsis yoluyla bağlar.

3. Türler, tekrar ve farklılık üzerine kurulu kalıplardır: Endüstriye güvence, seyirciye tanıdık bir dünya ve düzenin onarıldığı bir son sunar.

KAYNAKLAR VE EK OKUMALAR

Okuma listesi

Kültür ve kültür endüstrisi

Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (1944). *Aydınlanmanın Diyalektiği*.

Lowenthal, L. (1961). *Literature, Popular Culture and Society*.

Fiske, J. (1989). *Understanding Popular Culture*.

Aristoteles. *Poetika*.

Brecht, B. *Tiyatro İçin Küçük Organon* (1948).

Tür kuramı

Abisel, N. (1995). *Popüler Sinema ve Türler*.

Altman, R. (1999). *Film/Genre*.

Neale, S. (2000). *Genre and Hollywood*.

Schatz, T. (1981). *Hollywood Genres*.

Wright, J. H. (1974). “Genre Films and the Status Quo.”